

Bitlis-Uzuntaş Köyü Geleneksel Konut Mimarisi ve Koruma Sorunları*

Traditional Housing Architecture and Conservation Problems of Bitlis-Uzuntaş Village

Gizem TAŞDELEN¹, Tülay CANITEZ²

Özet

Bitlis İli, coğrafi konumu ve stratejik önemi nedeniyle farklı medeniyetlerin yerleşim alanı olmuştur. Farklı medeniyetlerin kültürü, yaşam biçimi, gelenek, görenek ve inançları kent merkezini ve kırsal yerleşmeleri şekillendirdiği gibi bu yerleşmelerdeki mimariyi de etkilemiştir. Bitlis İli Hizan İlçesi Uzuntaş Köyü kırsal mimarisinin ele alınacağı çalışmada, geleneksel konutlar kent merkezinde olduğu gibi topoğrafyaya uyumlu, birbirlerinin manzaralarını engellemeyecek şekilde yöresel malzemeler kullanılarak inşa edilmiş, kullanıcılarının yaşam ve üretim biçimine göre şekillenmiştir. Uzuntaş Köyü'nde, günümüze kadar herhangi bir koruma ve tescil çalışması gerçekleştirilmemiş olmasına rağmen yerleşim dokusu büyük ölçüde özgünlüğünü korumayı başarmıştır. Fakat eğitim ve iş olanaklarının kısıtlı olmasına bağlı büyük kentlere göçün artması ve köyde nüfusun azalması, yapıların terk edilmeleri, niteliksiz onarımlar, modern malzeme kullanımı vb. geleneksel dokuyu tehdit eden unsurlardır. Geleneksel dokuyu büyük ölçüde oluşturan konutların özgün niteliklerini kaybetmeden belgelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmada geleneksel yerleşim dokusu incelenerek konutların mimari özelliklerinin belgelenmesi amaçlanmış ve koruma sorunları ortaya konularak öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, Uzuntaş Köyü, Kırsal Mimari, Geleneksel Konut, Koruma

Abstract

Bitlis Province has been the settlement area of different civilizations due to its geographical location and strategic importance. The culture, lifestyle, traditions and beliefs of different civilizations have shaped the city center and rural settlements as well as affected the architecture in these settlements. In the study, in which the rural architecture of Uzuntaş Village in Hizan District of Bitlis will be discussed, traditional houses were built using local materials in harmony with the topography, as in the city center, and shaped according to the life and production style of their users. Although no conservation and registration work has been carried out in Uzuntaş Village until today, the settlement pattern has managed to preserve its originality to a large extent. However, the increase in migration to big cities due to limited education and job opportunities and the decrease in the population in the village, abandonment of buildings, unqualified repairs, use of

¹Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık ABD, Edirne, Türkiye

²Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Edirne, Türkiye

ORCID:

G.T.: 0000-0001-8723-4624

T.C.: 0000-0003-1011-2789

Corresponding Author:

Tülay CANITEZ

Email:

tulaycanitez@trakya.edu.tr

Citation: Taşdelen, G. ve Canitez, T. (2023). Bitlis-Uzuntaş Köyü geleneksel konut mimarisi ve koruma sorunları. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13 (3): 600-626.

Submitted: 26.08.2023

Accepted: 06.09.2023

*Bu çalışma Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda, Dr. Öğr. Üyesi Tülay Canitez danışmanlığında tamamlanmış "Bitlis Uzuntaş Köyü Kırsal Mimari Mirasının Koruma Sorunları" başlıklı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

modern materials, etc. are the factors that threaten the traditional texture. The houses that make up the traditional texture to a large extent should be documented without losing their original qualities. In this context, it was aimed to document the architectural features of the houses by examining the traditional settlement pattern in the study and suggestions were made by putting forward the conservation problems.

Keywords: Bitlis, Uzuntaş Village; Rural Architecture, Traditional Houses, Conservation

1. GİRİŞ

Uzuntaş Köyü, Bitlis İli Hizan İlçesi'ne bağlı olup Van Gölü'nün güneyinde, 38° 5' 6'' doğu ve 42° 33' 56'' kuzey koordinatlarında yer almaktadır (URL 1). Uzuntaş, şehir merkezine 70 km, ilçe merkezine ise 35 km uzaklıkta, rakımı 1767 m olan bir dağ köyüdür. Uzuntaş Köyünün çevresinde: Yolbilen, Bölüklü, Sarıtaş, Sağınlı Bucağı, Soğuksu, Doğancı, Oğlaklı, Sürücüler Köyleri dağ yamacı üzerine aralıklar ile kurulmuş olup tüm bu köylere ulaşım vadide yer alan yol ile sağlanmaktadır (Şekil 1).

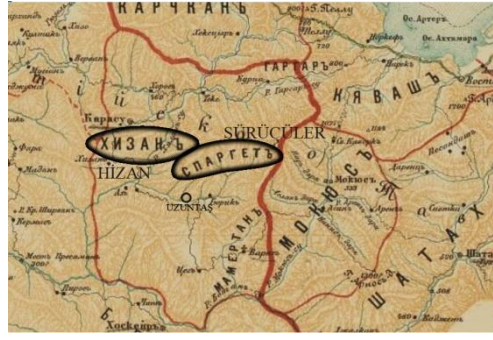
Şekil 1. Uzuntaş Köyü ve Çevresi (URL 2)

Bitlis, Güney Doğu Anadolu ile Doğu Anadolu Bölgesi arasındaki geçişi sağlayan bir konuma sahip olması nedeniyle tarih boyunca pek çok medeniyetin yerleşim alanı olmuştur (Payaslı, Aksulu, 2016). 1230-1243 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti, 1243-XIV. yüzyıl başlarında İlhanlılar, XIV. yüzyıl-1467 yıllarında Karakoyunlular himayesi altında kalmış ve 1534 yılında Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır (Aydın, 1967).

İlçe merkezi olan Hizan eski ismi ile Khizan ise X. yüzyıla kadar Vasburaganlı Ardzıruni kralı ve prenslerinin hâkimiyetinde olup, 1514'te Van'daki Kürt Paşalığı'na geçmiştir (Serdar, 2017). Orta çağdaki siyasi merkez Hizan (Khizan) 1860'larda kaza merkezi olarak yerini Karasu'ya bırakmıştır (Aydın, 1967). XIII. yüzyılda yaşamış olan Arap coğrafyacı Yakut, bu yerin Hayzan adlı gelişmiş bir yer olduğuna değinirken, Ermeni kaynaklar ise bu yerin İslamlaştırılması nedeni ile birçok Ermeni nüfusunun bölgeden ayrıldığını belirtmektedir (Raymond, Paul, 2012). Bölge için Ermeni kaynaklarında yerleşimlerin tümünün Ermeni olduğu ve yaklaşık 2000 kişinin bulunduğu kazada ilahiyat araştırmaları yapıldığı da söylenmektedir (Raymond, Paul, 2012).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus işgaline uğrayan bölge, Nisan 1916'da düşman işgalinden kurtulmuştur. Savaş ve işgallerden olumsuz etkilenen yerleşim, göçler ve çıkan isyanlar sebebiyle eski görkemini ve önemini yitirmiştir (Darkot, Yınanç, 1979).

Bölge için arşivler tarandığında, Hizan ve çevresinin bulunduğu Rusça olarak hazırlanmış bir haritaya ulaşılmaktadır (Şekil 2.). 1319 tarihli Rusça hazırlanmış Osmanlı haritasındaki yer isimlerinin Türkçe karşılığı olarak Sürücüler, eski Ermeni ismi olan Sborgerd (Nişanyan, 2010) olarak yer almıştır. Uzuntaş Köyü haritada belirtilmese de Sürücüler Köyü'nün hemen altındadır. Haritada sadece Ermeni köylerine yer verilmiştir. Uzuntaş Köyü ilk yerleşim tarihine yönelik kesin bir bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır.

Şekil 2. 1901 Yılına Ait Haritada Hizan, Sürücüler ve Uzuntaş Yerleşimi (URL 3)

Uzuntaş Köyü'nün adı 1928 ve 1980 yılı verilerinde "Kûç" olarak geçmektedir (Nişanyan, 2010). Köyün adı, 1980 yılında yapılan değişiklikle köy içinde yer alan büyük taştan dolayı "Uzuntaş" olarak değiştirilmiştir (Resim 1a-b). Köy halkı ile yapılan görüşmeler sonucunda halkın büyük kısmının geçimini hayvancılık, arıcılık ve ceviz yetiştiriciliği ile sağladıkları tespit edilmiştir.

Resim 1a-b. Köyün İsmi Aldığı Taş ve Çevresi (a. Tahsin Aslan Fotoğraf Arşivi, 2012, b. Yazar Arşivi¹, 2021)

Köy nüfusu 2010 yılında 280 iken 2022 yılı verilerine göre nüfus 62 erkek, 78 kadın toplam 140'dır (URL 4) (Tablo 1). Uzuntaş köyü ilkokuluna kayıtlı toplam 12 öğrenci bulunmaktadır (URL 5). Eğitimine devam etmek isteyenler ilçe ve şehir merkezlerine gitmektedir.

¹ Kaynak verilmeyen tüm fotoğraf ve şekiller birinci yazara aittir.

Tablo 1. Uzuntaş Köyü'nde Yıllara Göre Nüfusun Değişimi

Yıl	Nüfus
2000	280
2007	254
2008	271
2009	263
2010	252
2011	237
2012	215
2013	219
2014	202
2015	186
2016	192
2017	175
2018	162
2019	157
2020	160
2021	158
2022	140

Bu çalışmada, eğitim ve iş olanaklarının kısıtlı olması, değişen yaşam standartları gibi nedenlerle göç vererek her geçen yıl nüfusu azalan Uzuntaş Köyü ve köy dokusu incelenmiştir. Özgünlüğünü büyük oranda koruyan köyde konutlar, terk ya da soğuk iklim koşulları nedeniyle yaz aylarında geçici kullanımları sonucu boşalmakta ve bakımsız kalan yapılar doğal iklim koşulları karşısında hızla yıpranmakta ya da yıkılıp yok olma tehlikesi altında kalmaktadır (Tunca, Akyüz Levi, 2021). Nüfusun azalmasından sadece yapılar değil aynı zamanda doğal yaşam, tarımsal peyzaj vb. öğeler de olumsuz etkilenmektedir. Bu çalışma ile geleneksel yerleşim dokusunun ve dokuyu oluşturan mimari mirasın belgelenmesinin yanı sıra koruma sorunlarının tespit edilerek öneriler getirilmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Çalışma kapsamında literatür araştırması yapılmış ve yerleşim tarihine yönelik verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan alan çalışmasıyla işlev, yapım tekniği, kat adedi, özgünlük ve üst örtüye yönelik analizlerle mevcut durum belgelenmeye çalışılmıştır. Yerleşimde mevcut 56 konuttan 27 tanesinin içine girilebilmiştir. Girilebilen yapıların plan krokileri oluşturulup cephe özellikleri, yapım teknikleri incelenmiş, mimari öğeler ölçülmüş ve fotoğrafla belgelenmiştir. Yerleşime yaz ve kış mevsiminde çalışma yapmak üzere gidilerek doğal etkenlerin ve iklim faktörünün yarattığı sorunlar gözlemlenmeye çalışılmıştır.

2.1. Uzuntaş Köyü Genel Yerleşim Özellikleri

Uzuntaş Köyü dağ yamacına kurulmuş olup köye giriş Değirmen Deresi yönünden sağlanmaktadır. Yerleşim, köy halkı tarafından Yukarı, Aşağı ve Orta Mahalle olarak adlandırılmıştır. Geleneksel yerleşim dokusunu konutlar, Uzuntaş Köy Camisi, Uzuntaş İlköğretim Okulu, Değirmen Deresi ve diğer yapılar (ahır, kiler) oluşturmaktadır (Resim 2).

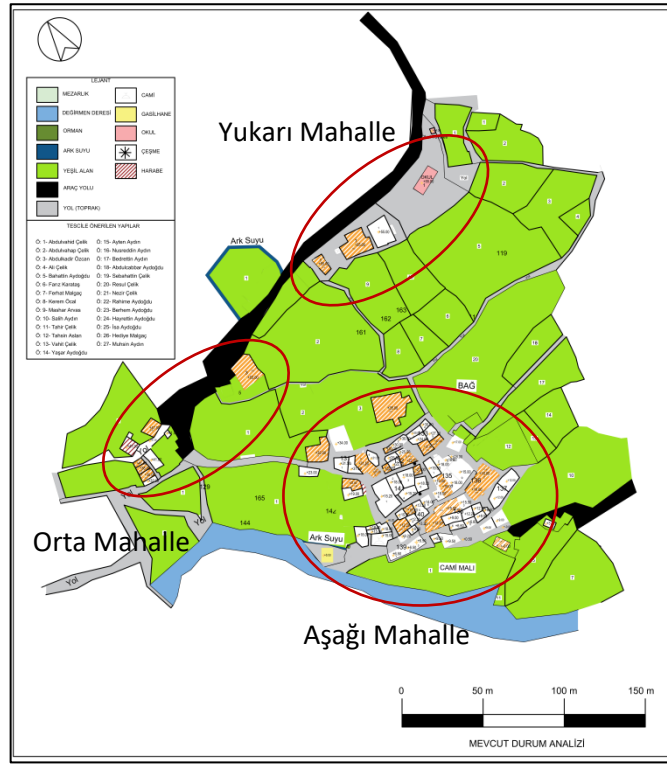

Resim 2. Uzuntaş Köyü Genel Görünümü

Yerleşim yoğun olarak Uzuntaş Köyü Camii'nin bulunduğu Aşağı Mahalle olarak adlandırılan kısımda gerçekleşmiştir. Halkın ekip biçtiği bahçeleri konut dokusunun dışında yer almaktadır (Şekil 3). Coğrafi ve fiziki verilere göre şekillenen yerleşimde konutlar birbirlerinin manzarasını engellemeyecek şekilde konumlanmıştır. Sokaklar genel olarak organik bir yapıdadır ve sokak sınırlarını yapılar oluşturmaktadır. Sokaklar 2- 3.5 m genişliğinde ve sıkıştırılmış topraktır. Eğime paralel olan sokaklar daha geniş olurken eğime dik olan sokaklar dar ve taş basamaklıdır (Resim 3a-b). Sokakların dar, kıvrımlı ve basamaklı olması nedeniyle yerleşim içine araç girememektedir. Sadece yerleşimin alt ve üst kotunu bağlayan geniş bir köy yolu bulunmaktadır. Ayrıca dar sokaklar arasında ya da çıkmaz sokakları diğer sokaklara bağlayan ve geçit olarak kullanılan, halk arasında "akıt" olarak adlandırılan kabaltılar bulunmaktadır (Resim 3c-d). Yerleşimdeki kabaltıların üzerinde genellikle konuta ait bir mekan yer alırken, yapı girişlerinin dar ve eğimli olduğu alanlarda özellikle yağışlı havalarda yapıya kolay erişim sağlamak amacı ile yapılmış olanları da mevcuttur.

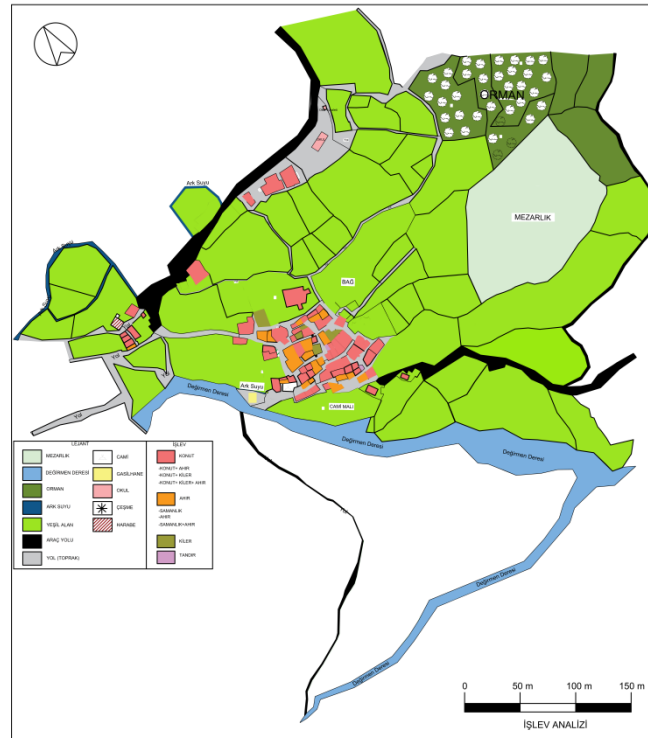

Resim 3a. Dar sokak **b.** Taş basamaklı sokak **c-d.** Kabaltı örnekleri

Şekil 3. Arazi Kullanım Analizi, 2021

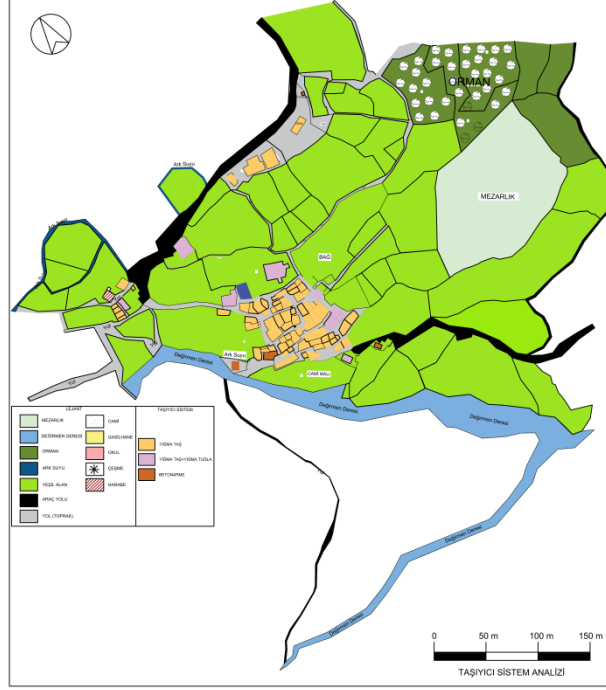
Çalışma kapsamında yerinde yapılan incelemelere göre farklı işlevlerde olan 92 adet yapı tespit edilmiştir. Bu yapılardan ikisi tamamen yıkılmış durumdadır. Yapılar işlev olarak değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak konut, ahır, kiler olup 1 adet okul, 1 adet okula ait tuvalet, 1 adet cami, 1 adet gasilhane bulunmaktadır. Köyde ayrıca sadece ekmek yapmak ve yemek pişirmek için yapılmış tandırın yer aldığı ayrı yapılar da bulunmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. İşlev Analizi, 2021

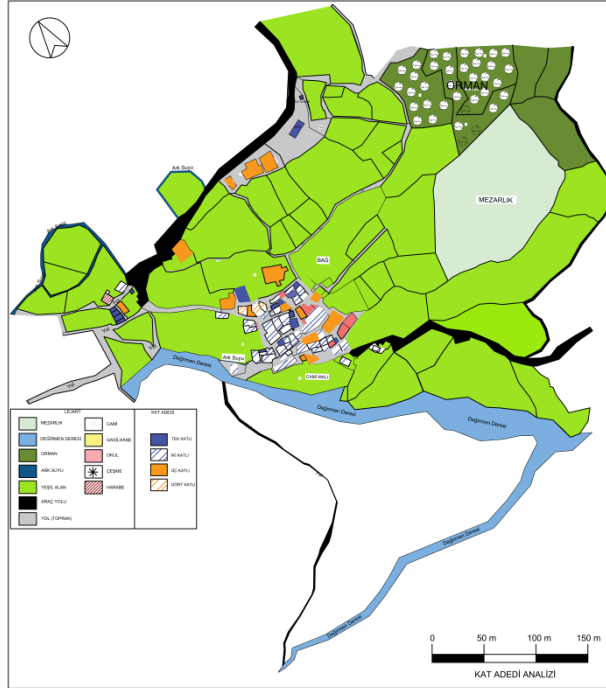
Köyde yer alan yapıların yapım tekniği çoğunluk olarak yığma moloz taş, bazı yapılarda ise moloz taş ile birlikte tuğla kullanımı görülmektedir. Moloz taş ile birlikte tuğla kullanımının

görüldüğü yapıların kullanıcıları dam bakımı ve özellikle kış aylarında karı yapıdan uzaklaştırma zorluğundan dolayı damı tuğla ile yükselterek eğimli çatı yapmışlardır. Köy içerisinde son dönemlerde betonarme olarak yapılmış yeni yapılar da bulunmaktadır. Köyde yığma moloz taştan yapılmış 76, yığma taş+ yığma tuğla olarak yapılmış 10 ve betonarme olarak yapılmış 4 adet yapı (cami, gasilhane, okul tuvaleti ve bir konut yapısı) bulunmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Taşıyıcı Sistem Analizi, 2021

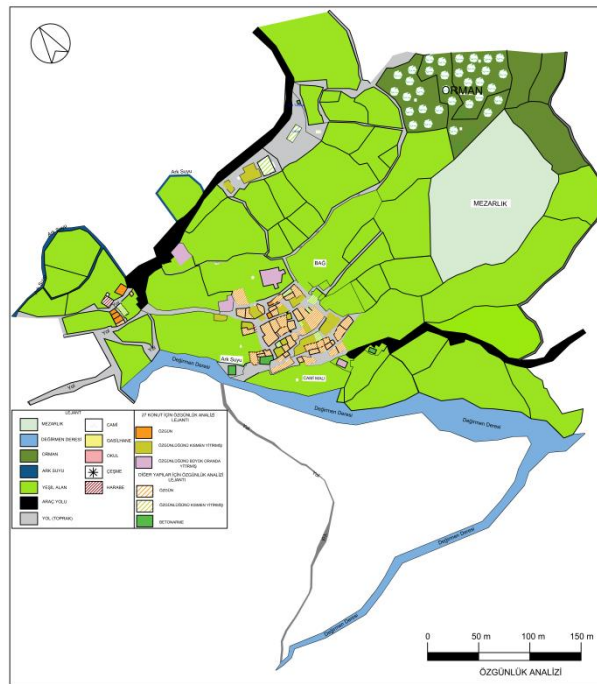
Yapılar kat sayısı açısından değerlendirildiğinde, çoğunlukla iki katlı olup tek ve üç katlı yapılar da mevcuttur. Bunun dışında dört katlı üç adet yapı da tespit edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Kat Adedi Analizi, 2021

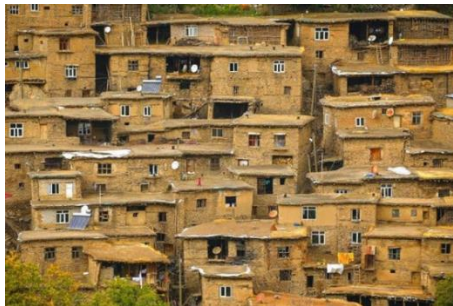
Özgünlük durumu analizi, yerleşimde yer alan ve iç mekânına girilebilen ve girilemeyen yapılar için ayrı ayrı yapılmıştır. İç mekânına ulaşılan 27 adet yapı için plan organizasyonu ve mimari öğeleri ile cephelerde dolu-boş oranları ve malzemede değişiklik geçirmemiş olanlar

“özgün”, plan organizasyonunda ve cephede dolu-boş oranlarında ve malzemede kısmi değişiklikleri olan yapılar “kısmen özgünlüğü yitirmiş”, üst örtüsü değişen, plan ve cephede değişime uğramış yapılar ise “özgünlüğü büyük oranda yitirmiş” olarak tanımlanmıştır. İçine girilemeyen yapılarda özgünlük durumu dolu-boş oranları, biçim ve malzeme özellikleri ve üst örtü üzerinden yapılmıştır. Cephelerde dolu-boş oranlarında ve malzemede değişiklik yapılmamış, toprak dam üst örtünün mevcudiyetini koruduğu yapılar “özgün”, cephede ve malzemede kısmen değişiklik yapılmış yapılar ile toprak dam üzerine ilave çatı konstrüksiyonu yapılanlar “özgünlüğünü kısmen yitirmiş” olarak değerlendirilmiştir. Özgünlüğünü kaybettirecek ölçüde müdahale görmüş yapılar ise “özgünlüğü büyük oranda yitirmiş” olarak sınıflandırılmıştır. İncelemeler sonucu içine girilebilen 27 konut içerisinde 6 tane özgün, 17 tane özgünlüğünü kısmen yitirmiş, 4 tane özgünlüğünü büyük oranda yitirmiş yapı tespit edilmiştir. İçine girilemeyen yapıların 53 tanesi özgün, 9 tanesi özgünlüğünü kısmen yitirmiş, 4 tanesinin ise yıkılıp yerine betonarme yeni yapı inşa edildiği tespit edilmiştir (Şekil 7).

Şekil 7. Özgünlük Durumu Analizi, 2021

Köyde yer alan yapıların üst örtüsü toprak damdır (Resim 4) (Şekil 8). Bazı yapıların toprak damlarının üstüne çatı yapıldığı ve kaplama malzemesi olarak alüminyum kullanıldığı gözlenmiştir. Yeni yapılmış betonarme yapılarda da çatı kaplama malzemesi olarak alüminyum tercih edildiği görülmüştür.

Resim 4. Düz Toprak Damlı Yapılar (Selahattin Aydın Fotoğraf Arşivi, 2014)

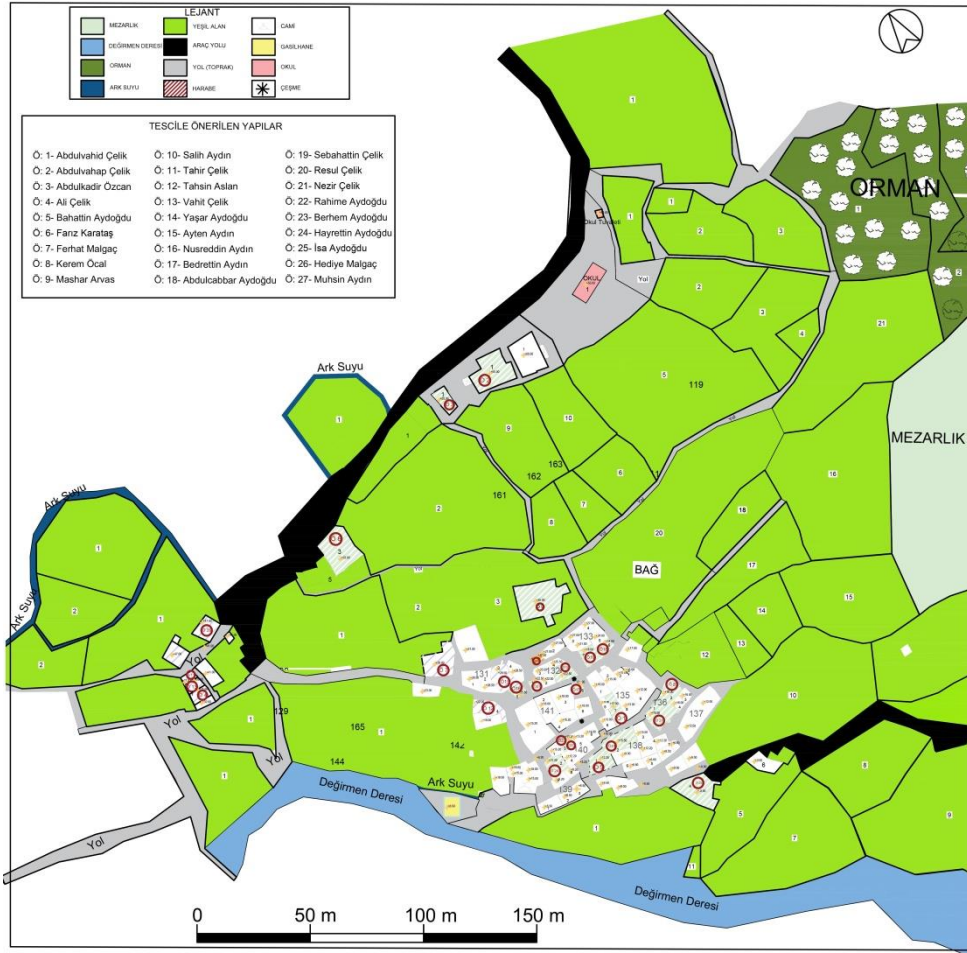
Şekil 8. Üst Örtü Analizi, 2021

2.2. Konutların Genel Özellikleri

Çalışma kapsamında incelenen 27 adet konutun kullanıcı isimleri ile ada-parcel bilgileri ve tescil öneri numaraları aşağıda tabloda verilmiştir. Ayrıca incelenen yapıların konumları öneri no.ları ile birlikte vaziyet planı üzerinde de işaretlenmiştir (Tablo 2) (Şekil 9, Resim 5).

Tablo 2. İncelenen Yapıların Bilgileri, 2021

YAPI ADI	ÖNERİ NUMARASI	ADA	PARSEL
Abdulvahid Çelik Evi	1	135	7
Abdulvahap Çelik Evi	2	162	1
Abdulkadir Özcan Evi	3	161	1
Ali Çelik Evi	4	129	1
Bahattin Aydoğdu Evi	5	138	1
Farız Karataş Evi	6	126	3
Ferhat Malgaç Evi	7	130	1
Kerem Öcal Evi	8	133	1
Mashar Arvas Evi	9	130	3
Salih Aydın Evi	10	132	5
Tahir Çelik Evi	11	129	1
Tahsin Aslan Evi	12	142	4
Vahit Çelik Evi	13	129	1
Yaşar Aydoğdu Evi	14	138	2
Ayten Aydın Evi	15	131	3
Nusreddin Aydın Evi	16	131	5
Bedrettin Aydın Evi	17	141	5
Abdulcabbar Aydoğdu Evi	18	133	6
Sebahattin Çelik Evi	19	133	7
Resul Çelik Evi	20	136	2
Nezir Çelik Evi	21	136	1
Rahime Aydoğdu Evi	22	140	3
Berhem Aydoğdu Evi	23	140	3
Hayrettin Aydoğdu Evi	24	140	2
İsa Aydoğdu Evi	25	148	4
Hediye Malgaç Evi	26	128	1
Muhsin Aydın Evi	27	132	1

Şekil 9. İncelenen Yapıların Konumları, 2021

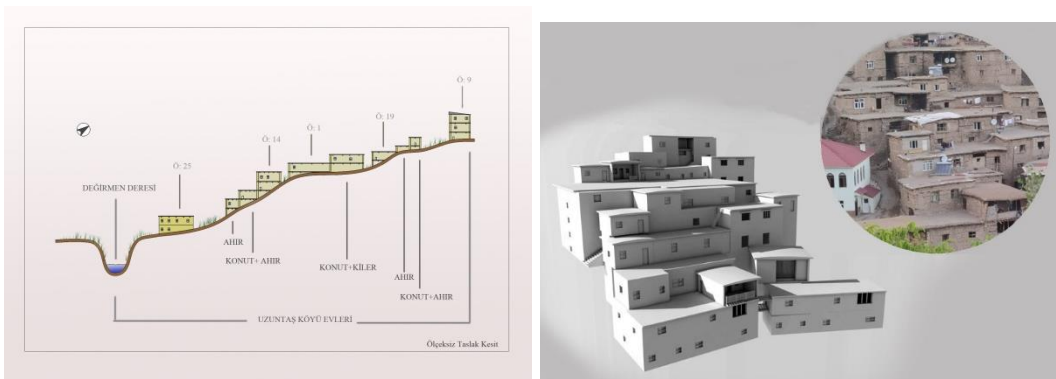

Resim 5. Uzuntaş Köyü Genel Görünüm ve İncelenen Yapılar, 2021

2.2.1. Parsel Kullanımı

Organik bir yapıya sahip olan yerleşimde parsel topoğrafya verilerine göre şekillenmiştir. Konutların, topoğrafya nedeniyle birinci kattan itibaren birbirinin görüşünü kesmeyecek şekilde manzaraya (güneybatı) yöneldiği görülmektedir (Şekil 10). Yapıların zemin katları tamamen araziye oturmakta ve doğal zemine yapışık konumlanmaktadır. Üst katları ise arazinin eğimine bağlı olarak kimi zaman açıkta kalırken kimi zaman ise tamamı ya da belli bir bölümü ile doğal zemine dayandırılmıştır. Bazı yapılarda üst katlar zemin kat sınırlarını aşarak genişletilip araziye oturtulmuştur. Eğimin daha az olduğu Yukarı ve Orta Mahalle olarak adlandırılan daha üst kesimlerde yer alan az sayıdaki konutlarda parseller daha büyük ve birbirlerinden mesafeli olarak konumlanmış olması nedeniyle bahçeleri mevcuttur.

Konutun iki ya da üç katlı olduğu örneklerde yapıya tek bir kottan giriş yapıldıktan sonra katlar arası düşey bağlayıcı olarak merdiven kullanılmaktadır (Şekil 11). Bodrum katta kilerin bulunduğu örneklerde merdivenin üstü kapakla örtülüp ısı kaybının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 10. Öneri No.9 ve Öneri No.25 Arası Arazi Kesiti ve 141 Adanın Modellemesi

KAT SAYISINA VE YAPIYA GİRİŞ KATINA GÖRE ARAZİYE OTURUM ŞEMASI						
TEK KATLI	İKİ KATLI			ÜÇ KATLI		
tek girişli	tek girişli	iki girişli		tek girişli	iki girişli	üç girişli
	iki kat arası merdivenle bağlantı var	iki kat arası merdivenle bağlantı yok		üç kat arası merdivenle bağlantı var	iki kat arası merdivenle bağlantı var	merdivenle bağlantı yok
						
az eğimli ya da düz arazi Örnek: Abdülvahid Çelik Evi	eğime dayanmış yapı Örnek: Nazir Çelik Evi	az eğimli ya da düz arazi Örnek: Bedrettin Aydın Evi	eğime dayanmış yapı Örnek: Abdulkadir Özcan Evi	az eğimli ya da düz arazi Örnek: Fanz Karataş Evi	az eğimli ya da düz arazi Örnek: Yağar Aydoğdu Evi	az eğimli ya da düz arazi Örnek: Mazhar Arvas Evi
						eğime dayanmış yapı Örnek: Tahir-Vahit-Ali Çelik Evi

Şekil 11. Uzuntaş Köyü Geleneksel Konutlarının Giriş Yönüne Göre Sınıflandırılması, 2021

2.2.2. Plan Özellikleri

Konutlar, mekân sayısı açısından çok fazla zengin olmayıp neredeyse her evde olan; sofa, oda, hela, banyo, mutfak, bazı evlerde kiler, ahır, odunluk gibi birimler yer almaktadır. Hela, banyo ve mutfak gibi birimler yapıya sonradan eklenmiştir. Konutlar genellikle iki katlı olup tek ve üç katlı örnekler de mevcuttur. Odaların kat yükseklikleri 2.60 m / 2.70 m / 2.80 m ölçülerindedir.

Konutların alt katları ahır veya kiler olarak kullanıldığı gibi ayrı çözümlendiği örnekler de bulunmaktadır. Konutlarda plan; sofa+tek oda, sofa+iki oda, sofa+üç oda ve daha fazla odadan oluşmaktadır (Tablo 3). Islak hacimler ihtiyaç doğrultusunda sofanın içerisinde ya da sofayla bağlantılı olacak şekilde konumlanmıştır.

Tablo 3. Uzuntaş Köyü Geleneksel Konutlarının Plan Tipolojisi, 2021

Sofa+ Tek oda	Sofa+ İki Oda	Sofa+ Üç ve daha fazla oda
Öneri No: 1	Öneri No: 6	Öneri No: 9
Öneri No: 8	Öneri No: 7	Öneri No: 14
Öneri No: 11	Öneri No: 15	Öneri No: 19
Öneri No: 13	Öneri No: 18	Öneri No: 20
Öneri No: 16	Öneri No: 21	Öneri No: 25

2.2.3. Katların Kullanım Biçimleri

Tek katlı konutlar yaşam için gerekli ihtiyaçları karşılayacak şekilde kurgulanmıştır. Genel olarak konutlar sofa, odalar ve muhdes mutfak, hela ve banyodan oluşmaktadır. Kiler ve odunluk birimleri evlerin girişinde düzenlenmiştir (Öneri No: 6, 7, 15, 19). İki veya üç katlı konutlarda ahır, kiler ve odunluk bodrum katta yer almakta ve ahşap merdiven ile esas yaşam katına bağlanmaktadır.

2.2.4. Plan Elemanları

2.2.4.1. Sofa

Odanın önünde bir hizmet alanı olan ve odalar arası ortak kullanım alanı oluşturan sofa, arazinin şekillendirdiği Uzuntaş Köyü konutlarında geniş dikdörtgen planlı ya da ince uzun bir koridor / hol şeklindedir (Resim 6a). Sofa aile bireylerinin günlük hayatı paylaştığı mekân olarak kullanıldığı gibi küçük konutlarda eklenen mutfak nişi ile hizmet mekânı görevini de üstlenmiştir (Resim 6b).

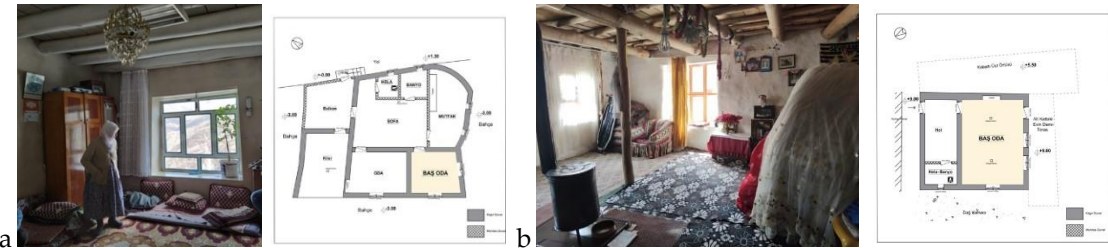
Resim 6. a. Öneri No: 25 Dar Uzun Sofa

b. Öneri No: 12 Sofa ve Mutfağın Birlikte Kullanımı

2.2.4.2. Oda

Konutlarda odalar sofa ya da geçiş hollerine açılmaktadır. Odalar, arsanın ve sokağın konumuna göre manzara yönüne yerleştirilmiştir. Genellikle dikdörtgen biçimli olan odalarda yerden 50-60 cm yükseklikte bir ya da iki pencere yer alır.

Çok fazla odaya sahip olmayan konutlarda özellikle kış aylarında sobanın olduğu oda, oturma, yatma, misafir ağırlama gibi işlevler için de kullanılmaktadır. Oda sayısının fazla olduğu büyük konutlarda misafirin de ağırlandığı manzaraya bakan ve bol pencereli, diğer odalara göre mekânsal olarak daha büyük bir başoda yer almaktadır (Resim 7a-b). Bazı konutların başodalarında ahşap kapaklı nişler bulunmaktadır.

Resim 7. a-b. Öneri No: 6-13 Başodaları

Uzuntaş Köyü'nde başoda ve diğer odalarda yorgan, döşeklerin konulduğu yerden 40 cm yüksekte, derinliği 50-60 cm, yüksekliği 110-130 cm olan yüklükler bulunmaktadır (Resim 8). Yüklüklerin bulunduğu duvarlar diğer duvarlardan daha kalın olup 80 cm'dir.

Resim 8. Yüklük Örnekleri (a. Öneri No: 11, b. Öneri No: 7, c. Öneri No:13, d. Öneri No: 12)

2.2.4.3. Mutfak

Özgünde konut içinde mutfak mekânı yer almamaktadır. Önceleri kullanıcılar yemeklerini soba üzerinde ya da yapı dışında bulunan tandırda pişirirken, zamanla konutlarına ek mutfak mekânı inşa etmişler (Öneri No: 3 Abdulkadir Özcan Evi) ya da sofa/holü bir duvarla bölerek (Öneri No:19) veya sofa / holün bir kenarında oluşturulan tezgâhlarla (Öneri No: 5) mutfak mekânı oluşturmuşlar (Resim 9).

Resim 9. Mutfakların Konumu (a. Öneri No: 3, b. Öneri No: 19, c. Öneri No: 5)

2.2.4.4. Hela ve Banyo

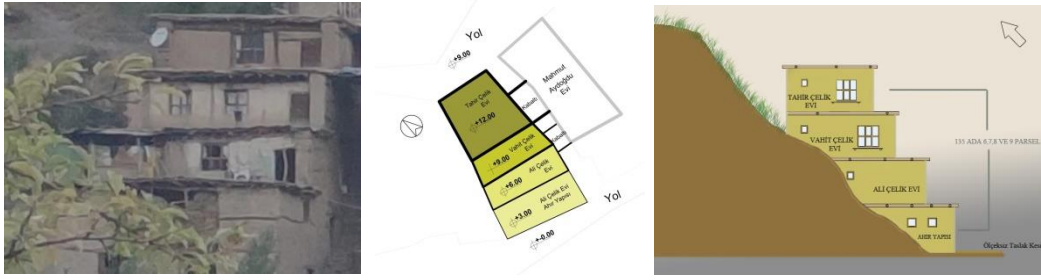
Konutlarda özgünde hela ve banyo yer almamaktadır. Yakın zamana kadar kullanıcılar ihtiyaçlarını köy içerisinde üç ayrı yerde oluşturulan ve ortak kullanılan mekânlarda gidermişlerdir. Günümüzde ortak hela ve banyolardan sadece bir tanesi gashane olarak işlevini devam ettirmektedir. Kullanım güçlüğü nedeniyle zamanla konutun büyüklüğüne göre girişe yakın konumda ayrı ayrı ya da tek bir mekân içinde hela ve banyo eylemine yönelik ek birim yapılmıştır (Resim 10).

Resim 10. Hela ve Banyo Örnekleri (a. Öneri No: 4, b. Öneri No: 5, c. Öneri No: 14, d. Öneri No: 1)

2.2.4.5. Dam

Dik bir yamaçta yer alan yerleşimde üst üste gelen konutlar, aynı hizada yükselmeyip üst kotta kalan konutun geri çekilmesi ile dam oluşmuştur. Oluşan dam diğer evin terası olarak kullanılmaktadır. Damın teras olarak kullanıldığı yapı grubuna Tahir Çelik, Vahit Çelik ve Ali Çelik (Öneri No:11, 13, 4) evleri örnek olarak gösterilebilir (Resim 11-12). Ali Çelik evi en alt kattadır fakat altında yer alan ahır dam olarak kullanılmaktadır. Köy içerisinde damlar yaz aylarında meyve ve sebze kurutmak için kullanılmaktadır.

Resim 11. Dam / Teras Oluşumu (Öneri No: 11-13- 4, ölçeksiz vaziye planı ve kesiti)

Resim 12. Öneri No: 11-13-4 damları (Tahir Çelik, Vahit Çelik ve Ali Çelik Evi)

2.2.5. Cephe Özellikleri

Topoğrafyaya ve parsel boyutuna bağlı olarak düşeyde gelişen konutların, arazi eğimiyle uyumlu teraslar şeklindeki yerleşimi özgün bir görünüm oluşturmaktadır. Kübik anlayışla tasarlanan konutların cepheleri oldukça sadedir (Tablo 4).

Cephelerde yer alan dikdörtgen formlu kapı ve pencereler belli bir simetri gözetmeksizin yerleştirilmiştir. Kullanıcılar, kapı ve pencerelerin üst ya da alt kısmına çiçek koymak için ahşaptan alanlar oluşturmuşlardır. Giriş kapılarının üstünde de kar ve yağmurdan korunmak için ahşaptan sundurma saçak yer almaktadır. Özgün durumda çıkma veya balkon bulunmayan cephelerde yapıların üst katlarına alan genişletmek amacıyla tuğla veya briket kullanılarak yapılan uygulamalar görülmektedir. Sokak köşesine denk gelen konutların cepheleri, geçişi kolaylaştırmak amacı ile iki kat boyunca pahlanmıştır.

Tablo 4. Uzuntaş Köyü Geleneksel Konut Cepheleri, 2021

Öneri No: 1	Öneri No: 2	Öneri No: 3
Öneri No: 4	Öneri No: 5	Öneri No: 6

Tablo 4. Uzuntaş Köyü Geleneksel Konut Cepheleri, 2021 (Devamı)

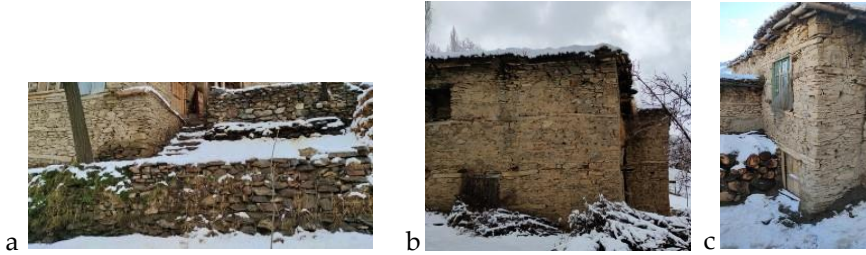
		
Öneri No: 7	Öneri No: 8	Öneri No: 9
		
Öneri No: 10	Öneri No: 11	Öneri No: 12
		
Öneri No: 13	Öneri No: 14	Öneri No: 15
		
Öneri No: 16	Öneri No: 17	Öneri No: 18
		
Öneri No: 19	Öneri No: 20	Öneri No: 21
		
Öneri No: 22	Öneri No: 23	Öneri No: 24

Tablo 4. Uzuntaş Köyü Geleneksel Konut Cepheleri, 2021 (Devamı)

		
Öneri No: 25	Öneri No: 26	Öneri No: 27

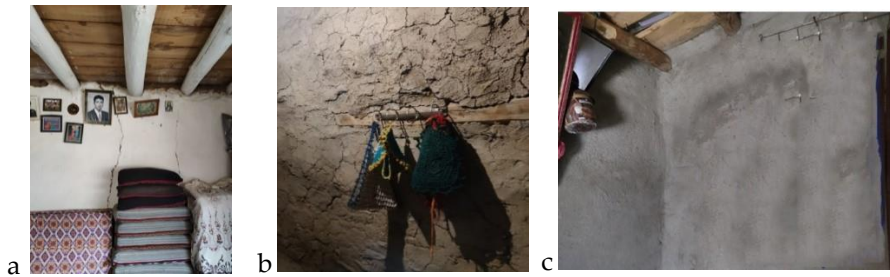
2.2.6. Yapım Tekniği ve Malzeme

Yığma yapım tekniğinde yapılmış olan yapılarda yakın çevreden temin edilen taş, ahşap ve toprak gibi yöresel malzeme kullanıldığı görülmektedir. Moloz taş duvarlar, büyük taşların arasına küçük ve yassı taş, toprak ve harç konularak oluşturulmuştur. Harç içerisinde su, saman ve toprak bulunmaktadır. Molozları tutturmak için kullanılan harç çok incedir. Eğimli yollarda moloz taşla yapılan istinat duvarları ise harç kullanılmadan kuru duvar tekniği ile örülmüştür (Resim 13a). Moloz taş duvarlarda 1.5 metreden sonra duvarın belirli aralıklarla aynı seviyede birleştirilmesini ve tesviyeyi sağlamak amacıyla ahşap hatllar kullanılmıştır (Resim 13b-c).

Resim 13. Duvar Örnekleri

Duvar kalınlığı genellikle 40-50 cm olup yüklük duvarları 80 cm'dir. Dış cepheler kısmen çamur harç ile sıvalı, iç mekânlarda ise çamur harç üzerine kireç harç ile sıvalı ve boyalıdır (Resim 14a-b). Bazı konutlarda çimento harç ile yapılan uygulamalar sonrası rutubet oluşumu gözlenmiştir (Resim 14c).

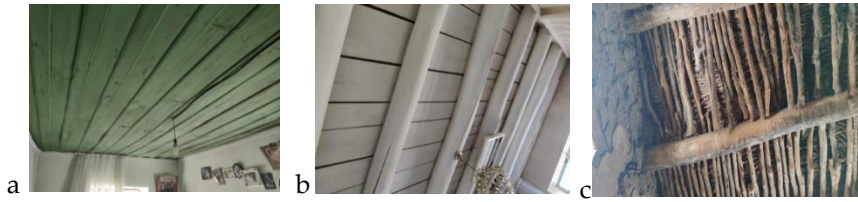
Resim 14. Duvar Yüzeylerinde Sıva ve Boya Uygulamaları (a. Öneri No:8, b. Öneri No: 4, c. Öneri No: 3)

Konutlarda zemin kat döşemesi genellikle sıkıştırılmış toprak ya da zemin üzerine atılmış saptan oluşmaktadır (Biçen, Işık, 2018). Kat arası döşemesi ise ahşap kirişleme ve üzerinde ahşap kaplama tahtası ile oluşturulmuştur. Tavanlar, dikme ya da duvarlara oturan ahşap kütüklerin üzerine ve ters yönde 5 cm çapında 20-25 cm aralıkla mertekler yerleştirilerek oluşturulmuştur (Resim 15). Bazı yapılarda ahşap tavan kaplaması görülürken (Öneri No:12) genellikle strüktür iç mekândan görülebilmektedir (Resim 16). İç mekândan görülebilen dairesel kesitli ahşap kütüklerin çapı 15-25 cm olup 50-60 cm aralıklarla yerleştirilmiştir. Halk arasında "keran" olarak adlandırılan bu ahşap kütüklerde kiraz ağacı, merteklerde ise kavak ve söğüt ağacı kullanılmıştır. Merteklerin

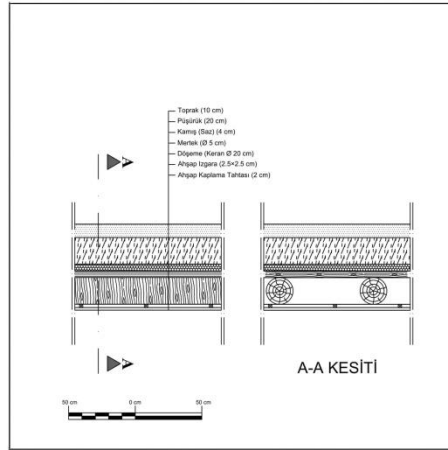
üzerine dallar, dallar arasına kamyş, ot ya da hasır gibi malzeme serildikten sonra üzerine toprak dökülerek sıkıştırma işlemi yapılmıştır. Toprak içerisine saman koyularak toprağın gevşememesi ve yalıtım görevi yapması amaçlanmıştır. Bu karışıma halk arasında “**püşürük**” denilmektedir. En üste ise tuzlanmış toprak serilerek loğ adı verilen silindirik taşlarla da sıkıştırılmıştır (Resim 17). Saçaklar ise üst örtü hizasından 15-20 cm dışarı taşırılan merteklerle oluşturulmuştur (Resim 18).

Resim 15. Ahşap Dikme ve Kiriş Birleşimi (a. Öneri No: 19, b. Öneri No: 12, c. Öneri No: 10)

Resim 16. Tavan Örnekleri (a. Öneri No: 12, b. Öneri No: 6)

Şekil 12. Dam Detayı

Resim 17: Loğ Taşı

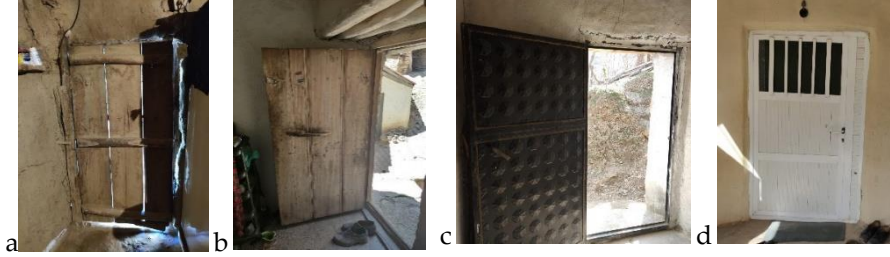

Resim 18. Saçak Örneği

2.2.7. Mimari Öğeler

2.2.7.1. Kapılar

Ana giriş kapıları özgünde ahşap olmakla birlikte (Resim 19a-b) günümüzde büyük çoğunluğu metal malzeme ile değiştirilmiştir (Resim 19c-d). Oda kapıları tamamen ahşap olup hela / banyo, mutfak kapılarının PVC esaslı ya da metal olarak kullanıldığı konutlar bulunmaktadır.

Resim 19. Özgün (a-b) ve Muhdes (c-d) Giriş Kapıları

Konutların iç kapıları ahşap olup çakma tekniğinde yapılmıştır. Kapı genişlikleri, 70-110 cm, yükseklikleri ise 150-220 cm aralığında değişmektedir (Resim 20).

Resim 20. Özgün Oda Kapıları

2.2.7.2. Pencereler

Konutların mevcut pencereleri ahşap malzeme ile yapılmıştır Pencereler, düzgün bir şekilde dışarıda kesilmiş taşlar ile söve yapıldıktan sonra yaklaşık 15×15 cm ölçülerindeki kayıtların lento görevi görmesi ile oluşturulmuştur (Resim 21). Denizlikler düzgün kesme taştan yapılmış olup sıvalıdır.

Resim 21. Öneri No: 5 Bahattin Aydoğdu Evinin Pencere Üstü Lentosu

Pencere boyut ve sayıları kullanıldığı mekâna göre değişmektedir. Başodada yer alan pencereler 120-140 cm genişliğinde, 140-150 cm yüksekliğinde olup diğer mekânlardaki pencerelere göre daha büyüktür (Resim 22). Diğer odalarda, mutfakta, hela ve banyoda ise 40×40 ya da 50×50 cm ölçülerinde tek kanatlı pencereler kullanılmıştır (Resim 23a-b). Bazı evlerde (Öneri No:1-14) sofa / holü aydınlatmak için kapı üstlerinde de pencereler bulunmaktadır (Resim 23 c-d).

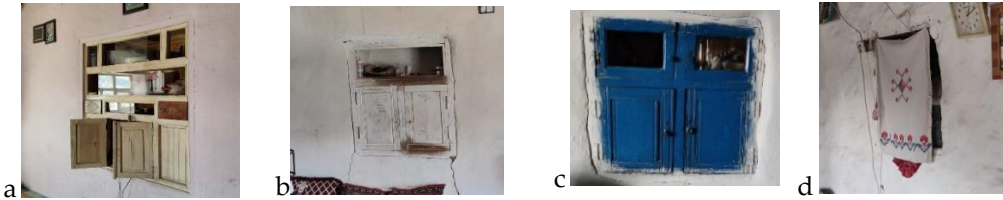
Resim 22. Oda Pencereleri

Resim 23. Özgün küçük boyutlu (a-b) ve kapı üstü pencereler (c-d)

2.2.7.3. Dolaplar / Nişler

Uzuntaş Köyü'nde duvar içerisine gömülmüş ahşap kapaklı veya kapaksız olmak üzere yaklaşık olarak 30-40 cm derinliğindeki nişler genellikle başodalarda yer almaktadır (Resim 24a-b-c). Kapaksız nişler içine konulan malzemelerin tozlanmasını önlemek amacı ile örtü ile kapatılmıştır (Resim 24d).

Resim 24. Dolap-Niş Örnekleri

2.2.8. Ahır

Köy içerisinde genellikle konutların zemin katı ahır olarak kullanılmıştır (Resim 25). Ahırların zemin katta yer alması hem güvenlik açısından hem de yaşam katının daha sıcak olmasını sağlaması açısından tercih edilmiştir. Ahır daha büyük olanlar ya da alt katta yeri olmayanların ahırları yapıdan ayrı olarak konumlanmıştır.

Resim 25. Konut Altında Ahır ve İç Görünümü (Öneri No: 22)

2.2.9. Kiler

Yiyeceklerin depolanması amacıyla kullanılan kilerler genellikle evin alt katında yer almaktadır. Mutfak zemininde yer alan kapak açılarak merdivenle kilere ulaşılmaktadır (Resim 26). Kapak olmayan örnekler de mevcuttur. Bazı evlerde de kiler evin yakınında konumlanmıştır.

Resim 26. Öneri No: 21 Kilere Açılan Ahşap Kapak ve Merdiven

2.2.10. Tandır

Yemek pişirme, ekmek yapma vb. için kullanılan tandır kiler içinde yer alabildiği gibi (Öneri No: 3), ana giriş kapısına yakın konumlanmış (Öneri No: 21) örnekleri de mevcuttur (Resim 27). Tandır toprağa gömülü olabildiği gibi, toprak üstünde yükseltilerek yapılmış olanları da bulunmaktadır.

Resim 27. Öneri No: 3 ve Öneri No: 21 Tandır ve Detayı

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Kırsal yerleşimlerin karakteristik özelliklerini yitirmesinin en önemli nedeni, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırsal mimarinin yasal olarak koruma altına alınmaması olduğu bilinmektedir (Erdem, 2020). Uzuntaş Köyü’nde de günümüze kadar herhangi bir koruma ve tescil çalışmasının gerçekleştirilmemiş olması, büyük ölçüde özgünlüğünü korumayı başaran bu yerleşim için risk oluşturabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda Uzuntaş Köyü kırsal mimari mirasının belgelenmesi ve koruma sorunlarını ortaya koyarak öneri getirmeyi amaçlayan bu çalışmada, yerinde incelemelerde bulunularak mevcut durum tespit edilmiş ve geleneksel konutların mimari özellikleri belgelenmiştir.

Uzuntaş Köyü kırsal mimarisinin korunmasına yönelik sorunların tespitine yönelik bulgularda, geleneksel konutların mülkiyet durumlarının önemli bir problem oluşturduğu anlaşılmıştır. Birden fazla mirasçıya sahip yapılardaki en önemli sorunun, bir mirasçının yapıyı kullanmasıyla ortaya çıkan bakım-onarım masrafları konusunun diğer mirasçılar arasındaki anlaşmazlıklara sebep olduğu anlaşılmıştır. Bu durumun da yapıların bakımsız kalmasına ve zaman içinde bozulmasına etkisi olduğu görülmüştür. Yasal sorunların dışında bir diğer koruma sorunu ise köyde yaşayan gençlerin işsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama, altyapı ve ulaşım zorluğu gibi nedenlerle kentlere göç etmesi olduğu anlaşılmıştır. Nüfusu azalan köyde konutların terkedildiği ve köhneleşme sürecine girdiği gözlenmiştir. Kullanımı devam eden ya da mevsimlik kullanılan yapılarda ise bilinçsizce modern malzemelerle yapılan müdahaleler görülmüştür (Resim 28a-b). Kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda, yapıya uyguladıkları eklerde malzeme olarak özgün yerine tuğla-briket vb. kullandığı, özellikle konutların özgünde ahşap olan kapı ve pencereleri yerine PVC veya metal malzeme ile değiştirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca

yapıların damlarındaki toprak dolgunun kar ve yağmur etkisiyle yüzeyden akarak azaldığı ve niteliğini kaybettiği gözlenmiştir (Resim 28c).

Yerleşim ölçeğinde ise yeni yapılaşmalarda yerel malzeme yerine betonarmenin tercih edildiği görülmektedir (Resim 29). Ayrıca özgünde sıkıştırılmış toprak olan köy yollarının beton ve parke taşlar ile kaplandığı tespit edilmiştir. Eğime dik taş basamaklı yollarda ise basamaklar şap ile kaplanmış hatta betonarme yapılanları da gözlenmiştir. Pervari yoluna paralel köyün önemli doğal peyzaj ögesi Değirmen Deresi de etrafı bakımsız ve çöp yığınlarıyla dolmuştur (Resim 30).

Resim 28. a-b. Özgün Üst Örtünün Eğimli Ahşap Konstrüksiyon Çatı ile Değiştirildiği Konut Örnekleri **c.** Dam Bakımı Yapılmayan Konutta Bitkisel Oluşumlar

Resim 29. Betonarme Yeni Yapı

Resim 30. Uzuntaş Köyü Değirmen Deresi ve Etrafı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Uzuntaş Köyü kırsal yerleşiminde özgün mimari karakterin ve doğal peyzajın daha fazla yitirilmeden tespit ve tescil çalışmalarının yapılarak yasal düzenlemelerle koruma altına alınması önemlidir. Korumanın tek yapı ölçeğinde değil, yerleşim ölçeğinde ele alınması gerekmektedir. Sokak dokusu ve konutların özgün nitelikleriyle korunması, özgün mimari karakter ile uyumsuz betonarme yapılaşmanın artışının önlenmesi için gerekli yasal düzenlemeler oluşturulmalıdır. Ayrıca konutların günümüz yaşam koşullarına uygun hale getirilmesinde, yapıya uygun, özgünlüğüne zarar vermeyecek çözümler aranmasına dikkat edilmelidir. Doğal çevrenin korumasına yönelik ise Değirmen Deresi'nin ıslah edilmesi ve çevresinin temizlenmesinin kırsal yerleşimin değerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yerleşimdeki iş olanaklarının yetersizliği ve ekonomik sorunlar sebebi ile oluşan göçü önleyici önlemlerin alınması gerekmektedir. Köy halkının başlıca geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığa yönelik teşvik edici düzenlemeler artırılmalıdır. Bu düzenlemelerle, yapılan üretimlerin yerleşimin ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra, ürünlerin dış pazara yönelik desteklenmesi sağlanmalıdır.

Köyün kırsal turizm açısından sahip olduğu potansiyeller değerlendirildiğinde, özellikle son yıllarda fotoğraf sanatçıların ve film sektörünün tercihleri arasında da yer alması, bu yerleşimin önemini koruması gerektiğini desteklemektedir. Bu bağlamda ziyaretçilerin konaklama, yeme-içme vb. ihtiyaçlarını gidermelerine yönelik olarak özellikle terk edilmiş konutların restore edilerek özgün veya farklı işlevlerle yeniden kullanımlarının sağlanması korumanın sürdürülebilirliği açısından da önemlidir. Bu bağlamda, Öneri No: 26 Hediye Malgaç Evi'nin konaklama, Öneri No: 27 Muhsin Aydın Evi'nin tandır ve kafeterya olarak işlevlendirilmesi önerilmektedir (Ek 1).

Bu önerilere ek olarak, köy halkının koruma konusunda bilinçlendirilmesi, geleneksel kırsal mimarinin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, S. (1967). *Bitlis tarihi*. İstanbul: Acar Matbaası
- Biçen, V.S., Işık, E. (2018 Ekim). *Geleneksel Bitlis Evleri'nde yapı elemanları ve malzeme kullanımının örnek yapı üzerinden değerlendirilmesi*. International Conference on Multidisciplinary, Science, Engineering and Technology (IMASET'18 Dubai) (331-336) içinde. Erişim adresi: <https://imeset.org/wp-content/uploads/2019/01/Imaset18-Dubai-Full-Paper-Proceedings-Book.pdf>
- Darkot, B., Yınanç, M. H. (1979). *Bitlis*. İslam Ansiklopedisi (Cilt II, ss.659-662). İstanbul: MEB Yayınları.
- Erdem, A. (2020). Boyabat köylerinde geleneksel kandil evler ve koruma sorunları. *TÜBA-KED*, 21, 105-129. DOI : 10.22520/tubaked.2020.21.006
- Nişanyan, S. (2010). *Adını unutan ülke*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Payaslı Oğuz, G., Aksulu, I. B. (2016). Geleneksel Bitlis Evleri: koruma sorunları ve öneriler. *Megaron*, 11(1), 63-77. DOI: 10.5505/MEGARON.2016.76588
- Raymond, H. K., Paul B. P. (2012). *1915 öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Serdar, M. (2017). *Bitlis erenleri*. Bitlis: Sümer Basım.
- Tunca, U.D., Akyüz Levi, E. (2021). Kırsal mirasın korunması ve yerel turizm: Foça Kozbeyli örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(3), 503-525. DOI: 10.14230/johut1087.
- URL 1- <https://www.haritamap.com/yer/uzuntas-koyu-hizan> (Erişim 10.01.2021)
- URL 2- <https://earth.google.com/web/search/Hizan+uzunta%c5%9f/@38.09186987,42.58332546,1732.96635781a,7454.30756282d,35y,->

47.74299842h,44.47240639t,0r/data=CnkaTxJJiUweDQwMGM0ZDg3YzQ5YjFhNWI6MHg1YzQ2OD
EzMmY5NDE3ZmFjGRwj2SPUCkNAIVAb1eIASEVAKg5IaXphbiB1enVudGHFnXgCIAEijgokCYmC
w50WIkNAEa4G45IEHENAGUQmI7PUVAIUf7QeVcNUVA (Erişim 13.05.2023)

URL 3-

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=30632736&Hash=CE56BDF51AE6A981B251743C569EAA68D5F8DF2C4C88E99A6AFA3C39F1EFDF1B&A=2&Mi=0> (Erişim 10.01.2021)

URL 4- <http://bitlisozelidare.gov.tr/koy-nufus-bilgileri> (Erişim 20.02.2023)

URL 5- <https://hizanuzuntaskoyuilkokulu.meb.k12.tr/> (Erişim 20.02.2023)

EKLER

Öneri No: 26 Hediye Malgaç Evi

